

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1978 METAI

VILNIUS „MOKSLAS“ 1979

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEM BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1978

VILNIUS

1979

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1978

VILNIUS

1979

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ
ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД 1978

ВИЛЬНИУС «МОКСЛАС» 1979

Redakcinė kolegija

**Jonas DOBROVOLSKAS, Mečislovas JUČAS, Vytautas
MERKYS, Vacys MILIUS, Giedrė NIUNKIENĖ, Rita STRAZ-
DŪNAITĖ (sekretorė), Henrikas ŠADŽIUS, Adolfas
TAUTAVIČIUS, Bronius VAITKEVIČIUS (vyr. redak-
torius), Regina ŽEPKAITĖ (vyr. redaktoriaus
pavaduotoja)**

Išleista pagal LTSR MA Istorijos instituto užsakymą

0505040000

**M 10604—209
M854(08)—79 Ž—79**

© LTSR MA Istorijos institutas, 1979

UDK 3K14+90(474.5)(092) Janulaitis

A. JANULAITIS — MARKSIZMO KLASIKŲ VERTĖJAS

JULIUS LEBEDYS

Augustinas Janulaitis pagrįstai yra laikomas pirmuoju marksizmo klasikų vertėju į lietuvių kalbą. Jo išversti pirmą kartą lietuvių kalba pasirodė du marksizmo pradininkų veikalai: K. Markso ir F. Engelso „Komunistų partijos manifestas“ ir F. Engelso „Socializmo išsivystymas iš utopijos į mokslą“. Šių knygų pasirinkimas pirmiesiems vertimams į lietuvių kalbą, be abejo, nebuvo atsitiktinis. Tokį pasirinkimą diktavo pati šių veikalų svarba.

„Komunistų partijos manifestas“ yra labiausiai paplitęs marksizmo pradininkų kūrinys, pirmas programinis mokslinio komunizmo dokumentas, kuriame glaustai išdėstytos svarbiausios marksizmo idėjos.

Vos tik pasirodęs 1848 m. vokiečių kalba, „Komunistų partijos manifestas“ tuoj buvo verčiamas į kitas kalbas. Prancūziškas jo vertimas išėjo tais pačiais 1848 m., angliškas — 1850 m., rusiškas M. Bakunino vertimas — 1869 metais. „Manifestas“ netrukus buvo išleistas taip pat lenkų, danų, ispanų, italų kalbomis.

„Komunistų partijos manifestas“ nuo 1881 m. buvo skaitomas ir Lietuvoje, daugiausia iš rusiško arba lenkiško vertimo, taip pat ir iš vokiško originalo.

Žymus lietuvių revoliucionierius Liudvikas Janavičius, 1884 m. pradžioje Ženevoje užmezgęs ryšius su marksistine „Darbo išvadavimo“ grupe, ketino išversti „Komunistų partijos manifestą“ ir kai kuriuos kitus marksistinius veikalus į lietuvių kalbą. L. Janavičius savo ketinimo negalėjo įvykdyti, nes tų pačių metų vasarą buvo caro žandarų suimtas.

Ir tik po 20 metų, 1904 m., pažangioji lietuvių visuomenė susilaukė „Komunistų partijos manifesto“ vertimo gimtąja kalba.¹ Šios knygutės viršelyje pažymėtas leidėjas — Lietuvos socialdemokratų partija ir fiktyvi išleidimo vieta — Londonas. Iš tikrųjų „Komunistų partijos manifestas“ buvo išspausdintas Bitėnuose legalioje Martyno Jankaus spaustuveje. Knygutės pabaigoje pažymėta: „Published by J. Lizdeika“. J. Liz-

¹ Marks K. ir Engels F. Komunistų manifestas. London. [Bitėnai], 1904, 52 p.

deikos pseudonimu pasirašinėjo Augustinas Janulaitis, kuris ir išvertė „Manifestą“ į lietuvių kalbą. A. Janulaitis, vienas iš dešiniųjų Lietuvos socialdemokratų partijos veikėjų, tuo metu redagavo ir LSDP organą „Darbininkų balsas“.

„Komunistų partijos manifestą“ A. Janulaitis vertė iš vokiečių kalbos — iš vokiško 1890 metų leidimo. Lietuviškajame leidime įdėtos trys „Manifesto“ autorių pratarmės: K. Markso ir F. Engelso parašyta vokiško 1872 metų leidimo pratarmė ir F. Engelso 1883 ir 1890 metų leidimų pratarmės.

Kaip reikėtų vertinti A. Janulaičio atliktą pirmąją „Komunistų partijos manifesto“ vertimą į lietuvių kalbą?

Marksizmo-leninizmo klasikų veikalų vertimo kriterijų davė patys marksizmo-leninizmo klasikai, kurie nemaža dėmesio skyrė vertimo klausimams. Jie pabrėžė, kad visuomeninės politinės literatūros vertimas turi būti mokslinis, adekvatus, turi tiksliai perteikti originalo idėjinį turinį ir autoriaus stiliaus ypatybes. Teisingai suprasti autoriaus mintis vertėjui padeda idėjinis artimumas, todėl tiksliai versti marksizmo-leninizmo klasikų veikalus gali tik tas vertėjas, kurio pasaulėžiūra yra marksistinė. Vertėjas, kuris laikosi kitokių pažiūrų, kartais nepaiso autoriaus minties, savaip interpretuoja kai kuriuos originalo teiginius.

1918 m. Vincas Kapsukas „Komunistų partijos manifesto“ trečiojo lietuviško leidimo pratarmėje A. Janulaičio vertimą pavadino „labai prastu“². Be abejo, turint galvoje 1918 m. sąlygas, toks šio vertimo įvertinimas yra teisingas, nes tuomet lietuviškos politinės literatūros lygis, palyginti su 1904 m., buvo smarkiai pakilęs daugiausia žymių partinių publicistų V. Kapsuko ir Z. Angariečio aktyvios literatūrinės veiklos dėka, todėl pirmasis „Manifesto“ vertimas toli gražu neatitiko naujų reikalavimų. O atsižvelgdami į 1904 m. sąlygas, V. Kapsuko pateiktą to vertimo įvertinimą turėtume pripažinti per daug griežtu.

Imdamiesi vertinti A. Janulaičio „Komunistų partijos manifesto“ vertimą, mėginsime panagrinėti, viena, ar vertėjas tiksliai perteikia autoriaus mintis, antra, ar vertimo tekstas lietuvių skaitytojams gerai suprantamas, ar taisyklinga ir aiški vertimo kalba.

Vertimo tikslumas daug priklauso nuo visuomeninės politinės terminijos: ar terminai yra nusistovėję ir ar nuosekliai vertėjas juos vartoja.

XX amžiaus pirmajame dešimtmetyje, kai buvo verčiamas „Komunistų partijos manifestas“, lietuvių visuomeninė politinė terminija dar tik formavosi, ir tas procesas truko gana ilgai. A. Janulaitis kai kuriuos terminus vartojo nevienodai. Vienas iš pagrindinių „Komunistų partijos manifesto“ teiginių yra tas, kad visa žmonijos istorija, išskyrus pirmąją bendruomeninę santvarką, buvo klasių kovos istorija, kad visuomet tarpusavyje kovojo antagonistinės klasės. Klasių antagonizmą nusakoma originale vartojamas žodis „der Klassengegensatz“, „die Klassege-

² Kapsukas V. Raštai. V., 1964, t. 7, p. 343.

gensätze". A. Janulaitis jį vertė įvairiai: „skirtumas“, „klasų skirtumai“, „klasų skirtumai ir nesutarimai“, „klasinės priešgynystės“ ir „klasų priešingumai“. Tiktai pastarasis variantas yra tinkamas atitikmuo ir teisingai išreiškia klasių antagonizmą, jis vartojamas ir dabar. „Klasių skirtumai“ yra netikslus vertimas. Būdinga, kad taip šis terminas vietomis buvo išverstas ir G. Plechanovo, kurio „Manifesto“ vertimas į rusų kalbą pasirodė 1882 m. («различие классов»). Žodžiu „priešgynystės“ A. Janulaitis vertė ir kitą originalo žodį — „die Widersprüche“; dabar šis terminas verčiamas „prieštaravimai“. Kai kur vietoj žodžio „klasė“ („die Klasse“) vertėjas parašė „luoma“. Pavyzdžiui, „des Menschen, der keiner Klasse angehört“ išversta: „žmogaus beluomio“ (p. 43; = „žmogaus, kuris nepriklauso jokiai klasei“). Pirmajame rusiškame „Manifesto“ vertime, atliktame anarchisto M. Bakunino, visur vietoj žodžio „klasė“ vartojama „luomas“ («сословие»), vietoj termino „sukilimas“ rašoma „maištas“ («бунт»). A. Janulaičio vertime kai kur vietoj „sukilimas“ taip pat parašyta „maištas“. Tokį nenuoseklų šių terminų vertimą, matyt, reikėtų paaikškinti tuo, kad A. Janulaitis, kuris savo pažiūromis nebuvo idėjiškai artimas „Komunistų partijos manifesto“ autoriams, ne visuomet pakankamai gilinosi į originalo turinį, ne visada paisė, kokia reikšmė šiuos terminus vartojo autoriai. Reikia manyti, kad A. Janulaitis buvo susipažinęs su M. Bakunino, G. Plechanovo ir kitų vertėjų rusiškais „Manifesto“ leidimais ir tie vertimai galėjo turėti jo vertimui įtakos.

Netikslus kai kurių terminų vartojimas iškreipia originalo mintį. Pavyzdžiui, 27 puslapyje „Bourgeois“ išversta klaidingai — „laisvas miestietis-valstietis“ (= „buržua“).

Reikia pripažinti, kad apskritai A. Janulaitis įvairius terminus vartojo palyginti nuosekliai, nesudarydamas painiaivos.

Tarptautinius žodžius A. Janulaitis kartais stengėsi nusakyti artimos prasmės lietuviškais žodžiais, pvz: „gamybos anarchija“ vadinama „ištvarka išdirbime“, „reakcinis“ — „atžagareivišku“ arba „atgalainiu“, „konkurencija“ vadinama „varžymusi savytarpyje“, „varžytynėmis“ ir skliausteliuose dažniausiai įrašomas pats tarptautinis žodis „konkurencija“, rašoma „santarvė“ ir skliausteliuose pridedama „harmonija“ ir t. t. Tačiau pasitaiko ir nevykusių tarptautinių žodžių sulietuvinimo pavyzdžių; antai 13 puslapyje posakio „*revolutionäre*“ * Umgestaltung der ganzen Gesellschaft“ vertimas „*pamatinis* pakeitimas visos visuomenės“ yra netikslus, nes žodžiai „*pamatinis* pakeitimas“ nereiškia, kad visuomenė būtų pertvarkoma *revoliuciniu* būdu.

Kai kurios vietos yra išverstos per daug laisvai, netiksliai. Pavyzdžiui, „die Arbeit der Proletarier hat allen selbstständigen Charakter verloren“ išversta „nustoja darbininkas savo laisvės“ (p. 21; = „proletarų darbas visai neteko savarankiško pobūdžio“).

Vertime yra praleidimų, kurie daugiau ar mažiau keičia originalo mintį. Pavyzdžiui, 38 puslapyje praleistas žodis „organizuota“: „Politiš-

* Čia ir toliau išskirta cituojant. — J. L.

koji valdžios spėka tikroj savo prasmėj yra tiktai vienos klasos spėka (=organizuota jėga — die organisierte Gewalt) prispaudimui kitų". 46 puslapio 4-oje pastraipoje trūksta reikšmingo sakinio: „Jie (buržua socialistai) nori išsaugoti dabartinę visuomenę, tačiau be ją revoliucinančių ir ardančių elementų"—„Sie wollen die bestehende Gesellschaft mit Abzug der sie revolutionierenden und sie auflösenden Elemente“.

Nemaža priekaištų galima padaryti „Komunistų partijos manifesto“ vertėjui dėl kalbos nesklandumų ir sunkiai suprantamų sakinių. Teksto aiškumas daug nukencia nuo to, kad vertėjas labai dažnai vartoja netaisyklingą žodžių tvarką, kilmininko linksniu išreikštą pažyminį deda po pažymimojo žodžio. Dėl to kai kurie sakiniai atrodo išversti pažodžiui, išlaikant svetimą lietuvių kalbai žodžių tvarką. Ypač sunkiai suprantamas būna sakiny, kai jame susidaro ištisa virtinė kilmininkų, pvz., nelengva suprasti šį pasakymą: „nuo laiko išnykimo bendro prase-novės valdymo žemės“ (p. 3)—„seit Auflösung des uralten Gemeinbesitzes an Grund pund Boden“. Tokias laiko aplinkybes geriausiai tik-tų išreikšti padalyvio konstrukcija: „suirus pirmykštei bendruomeninei žemės nuosavybei“.

„Komunistų partijos manifesto“ autoriai rašė išraiškinga, įtaigia, ko-vinga kalba, o vertėjas šių stiliaus ypatybių nelabai sugebėjo per-teikti.

Apibendrinant reikia pažymėti, kad pirmajame lietuviškame „Komu-nistų partijos manifesto“ leidime pasitaikantys netikslumai svarbiausių originalo minčių neiškraipo; pagrindiniai teiginiai, nepaisant vertimo kalbos trūkumų, skaitytojams yra suprantami.

„Komunistų partijos manifestas“ buvo išspausdintas lietuvių kalba revoliucinio judėjimo pakilimo metu, 1905—1907 m. revoliucijos išva-karėse; jis apginklavo darbo žmones aiškia revoliucinės kovos perspek-tyva. Išleistas gana dideliu aniems laikams 2880 egzempliorių tiražu, „Manifestas“ plačiai paplito Lietuvoje. 1905 m. pabaigoje, po spalio 17 d. caro manifesto, cenzūros režimas šalyje sušvelnėjo, ir „Komunistų par-tijos manifestą“ buvo leista legaliai platinti mūsų krašte. Neabejotina, kad jis suvaidino svarbų vaidmenį. Apie jo aktualumą ir reikšmingumą rašoma Lietuvos socialdemokratų partijos legaliam laikraštyje „Žarija“ 1908 m. paskelbtoje recenzijoje: „Komunistų Manifestą karštai priėmė visų šalių darbininkai, rasdami jame aiškiai ir drąsiai pabrėžtą kovos kelią, kuriuo jie turi eiti. Ši knygelė ligšiolei yra vienu svarbiausių ir mylimiausiųjų darbininkų skaitymų“³.

Aštuonerius metus „Komunistų partijos manifestas“ buvo vienintelė marksizmo-leninizmo klasikų knyga, prieinama lietuvių skaitytojams gimtąja kalba. Antras marksizmo pradininkų veikalas, išverstas į lietu-vių kalbą, buvo F. Engelso „Socializmo išsivystymas iš utopijos į moks-lą“⁴. Jis buvo išleistas legaliai 1912 m.—naujo revoliucinio pakili-

³ Žarija (V.), 1908 m. vasario 26 d. (kovų 10 d.), p. 133—134.

⁴ F. E. Nuo svajonių iki mokslui. V., 1912, 46 p.

mo pradžioje. Dėl cenzūros veikalo antraštė yra sutrumpinta, jis pavadintas „Nuo svajonių iki mokslui“. Knygų pavadinimų pakeitimas, norint gauti cenzūros leidimą legaliai spausdinti, Rusijoje tuomet buvo dažnai praktikuojamas. Rusų kalba ši knyga taip pat buvo išleista analogiška antrašte «От утопии к научной теории» (1905). Lietuviškame leidime veikalo autorius pažymėtas inicialais F. E. Knygos gale vertėjas nurodytas taip pat inicialais J. L.—tai A. Janulaičio pseudonimo inicialai. Knyga buvo išspausdinta „Vilniaus spaustuvėje“.

F. Engelso veikalą „Socializmo išsivystymas iš utopijos į mokslą“ sudaro trys „Anti-Diuringo“ skirsniai: pirmasis įvado skirsnis ir pirmasis bei antrasis skirsniai iš trečiojo skyriaus, pavadinto „Socializmas“. Veikale „Socializmo išsivystymas iš utopijos į mokslą“ F. Engelsas nuodugniai išanalizuoja ir kritikuoja marksizmo pirmtakų — socialistų utopistų idėjas; jame populiariai išdėstomi teoriniai marksizmo pagrindai ir svarbiausi mokslinio socializmo teiginiai. Pasirodęs lietuvių kalba, šis genialus marksizmo veikalas prisidėjo prie mokslinio socializmo idėjų plitimo pažangiojoje Lietuvos visuomenėje.

Knygą „Nuo svajonių iki mokslui“, kaip ir „Komunistų partijos manifestą“, A. Janulaitis vertė iš vokiečių kalbos. Jos vertimui būdingi tie patys trūkumai, kaip ir „Manifesto“ vertimui.

Pirmiausia panagrinėsime terminologijos klausimą. F. Engelso knygoje „Socializmo išsivystymas iš utopijos į mokslą“ randami pagrindiniai politinės ekonomijos terminai, nemaža terminų iš filosofijos, teisės ir kitų mokslų. Kai kuriuos terminus vertėjas vartoja nuosekliai. Antai, kaip ir „Komunistų partijos manifesto“ vertime, knygoje „Nuo svajonių iki mokslui“ nuosekliai rašoma: darbininkų išnaudojimas, išnaudoti. O kai kuriuos terminus vertėjas ne visada vartoja nuosekliai. Pavyzdžiui, 5 puslapyje „die Klassenunterschiede“ verčia „klesų priešingumai“ ir „klesų skirtumai“. Žinoma, teisingas yra antrasis vertimo variantas.

Kad būtų galima geriau įsivaizduoti, kaip kitėjo įvairūs terminai, kol nusistovėjo jų vartojimas, pamėginsime sugretinti jų vartojimą įvairiu laiku. Palyginsime kai kurių politinės ekonomijos terminų vartojimą A. Janulaičio verstuose marksizmo pradininkų veikaluose ir XIX amžiaus devintojo dešimtmečio literatūroje. Ankstesniųjų pavyzdžių imsime iš J. Šliūpo straipsnio „Mokslas apie tautinę ūkę“, išspausdinto 1884 m. „Aušroje“. Tame straipsnyje yra ištraukų iš F. Engelso veikalo „Socializmo išsivystymas iš utopijos į mokslą“⁵. „Aušroje“ „gamyba“ buvo vadinama „išdarbavimu“ arba „išdarbiu“, A. Janulaitis „Komunistų partijos manifesto“ vertime „išdarbiu“ vadina „gaminį“, „produktą“, o knygoje „Nuo svajonių iki mokslui“ „gaminį“ vadina „išdirbiniu“. „Gamybą“ „Manifeste“ A. Janulaitis vadina „išdirbimu“, kartais skliausteliuose paaškindamas tarptautiniu žodžiu „produkcija“. Knygoje „Nuo svajonių iki mokslui“ jis dažniausiai vartoja tarptautinį žodį „produkcija“, o kartais ankstesnį savo lietuvišką terminą „išdirbimas“. Vietoj „gamy-

⁵ Aušra, 1884, rugsėjis, Nr. 9, p. 298, 303.

bos priemonės" ir „gamybos įrankiai“ „Aušroje“ buvo sakoma „padarinė išdirbio“ arba „išdarbinė padarinė“; „Manifesto“ vertime A. Janulaitis tik vienoje vietoje rašo „išdirbamoji padarinė“, o kitur — „išdirbimo įrankiai“ arba „išdirbamieji įrankiai“; knygoje „Nuo svajonių iki mokslui“ jis rašo nevienodai: „darbo įrankiai“, „darbo įnagai“, „produkcijos įnagai“, „produkcijos įrankiai“. „Manifeste“ vietoj „gamybos būdas“ rašoma „išdirbimo būdas“, o knygoje „Nuo svajonių iki mokslui“ — „produkcijos metoda“, „išdirbimo forma“, „produkcijos forma“. „Gamybinės jėgos“ „Manifeste“ vadinamos „išdirbamosiomis spėkomis“, o knygoje „Nuo svajonių iki mokslui“ — „išdirbamosiomis jėgomis“, „produkcijos jėgomis“, „produktyvinėmis pajėgomis“. „Mainai“ „Aušroje“ buvo vadinami „atkeitimu“, „Manifeste“ — „mainu“ arba „mainais“, o knygoje „Nuo svajonių iki mokslui“ — „apievarta“, „mainu“, „mainymu“. „Prekės“ „Aušroje“ buvo vadinamos „pardaviniais“, „Manifeste“ rašoma „pirkiniai“ ir skliausteliuose pridamas paaiškinimas „tavorai“, o knygoje „Nuo svajonių iki mokslui“ sakoma „prekiai“. „Manifeste“ „prekė“ turėjo „kainos“ reikšmę, ir pačiame viršelyje parašyta: „prekė 20 kp“.

Tačiau reikia pažymėti, kad nevienodas įvairių terminų vartojimas „Komunistų partijos manifesto“ ir veikalų „Socializmo išsivystymas iš utopijos į mokslą“ vertime skaitytojams nelabai ap sunkina suprasti tekstą ir, galima sakyti, didelės žalos vertimui nedaro.

F. Engelso knyga „Socializmo išsivystymas iš utopijos į mokslą“ yra teorinis veikalas, tiesa, parašytas palyginti populiariai. Versdamas teorinę knygą, vertėjas ypač turi išigilinti į originalo tekstą ir stengtis kuo tiksliau nusakyti autoriaus mintį. Jau buvo pažymėta, kad A. Janulaitis ne visada kaip reikiant gilinosi į originalo turinį, vietomis nepaisė autoriaus minties. Todėl ir šio veikalų vertime pasitaiko netiksliai išverstų vietų, iškraipantių originalo teksto prasmę. Pavyzdžiui, F. Engelso teiginį, kad darbo pasidalijimo dėsnis sudaro susiskirstymo į klases pagrindą, A. Janulaitis išvertė atvirkščiai, priešinga prasme: „Yra tat vadinamas darbo padalinimo dėsnys, kurio pamatas yra padalinimas į klases“ (p. 42) — „Es ist also das Gesetz der Arbeitsteilung, das der Klassen- teilung zugrunde liegt“.

Vertėjas kai kur pavartoja ne tą žodį, pvz., vietoj „visuomenė“ („die Gesellschaft“) parašo „valstybė“ (p. 41), vietoj „mokslinis nepakankamumas“ („wissenschaftliche Unzulänglichkeit“) — „moralinis gilumas“ (p. 41), vietoj „mokyklos įkūrėjas“ („der Schulstifter“) — „mokytojas“ (p. 46). Visa tai daugiau ar mažiau keičia teksto prasmę.

Originalo mintis būna neteisingai perteikta dėl praleidimų — praleistų žodžių arba žodžių grupių. Pavyzdžiui, verčiant sakinį „*vereinzelt und zerstreut* ging sie (die Lohnarbeit) jahrhundertlang her neben der Sklaverei“, išskirtieji žodžiai yra praleisti: „per ištisus amžius jisai (samdininko triūsas) buvo greta vergijos“ (p. 29). Išverstame sakinyje apibendrintai teigiama, kad ir samdomasis darbas, ir vergija ištisus amžius buvo praktikuojami lygiagrečiai. O F. Engelso pasakytą, kad samdomasis

darbas ištisus šimtmečius tik *pavieniais atvejais* kai kuriose vietose pasitaikydavo greta vergijos.

Vertinant A. Janulaičio vertimą tikslumo požiūriu, reikia pažymėti, kad kai kurios vietos atrodo išverstos per daug laisvai, o kitos — pažodžiui. Pavyzdžiui, vokišką frazeologinį posakį „wendete sich das Blatt“ jis išvertė pažodžiui „lapas apšvertė“ (p. 15), o tai lietuvių skaitytojams visai neaiškus posakis. Nesurandant atitinkamos lietuviškos idiomos, šį frazeologizmą reikėtų versti pagal prasmę, būtent: „padėtis pasikeitė“.

Galima nurodyti ir tokių pažodinio vertimo pavyzdžių, kai vertėjas netaisyklingai sukonstruoja sakinį ir dėl to sakinys gali būti suprantamas dviprasmiškai arba net klaidingai. Atskiri žodžiai išversti teisingai, o sakinio mintis neaiški arba perteikiama netiksliai, iškreipiamą. Pavyzdžiui: „...sie (die Utopisten) nicht als Vertreter der Interessen des inzwischen *historisch erzeugten Proletariats* auftreten“ išversta: utopistai „nevadina savęs *proletarų interesų* atstovais, tuomet jau *istorijai bėgant atsiradusių*“ (p. 6; = „jie (utopistai) nėra *istorijos* tuo laiku *sukurto proletariato* interesų atstovai“). Čia F. Engelsas pabrėžia, kad proletariato atsiradimas yra istorinė būtinybė. O vertėjui išeina, kad proletarų interesai yra istorijos iškelti. Taip skaitytojai supranta A. Janulaičio išverstą sakinį dėl to, kad jo pavartotoje netaisyklingoje sakinio sandaroje derinamasis pažyminys „atsiradusių“ priskirtinas artimiausiam pažymimajam žodžiui „interesų“. Be to, vietoj žodžio „proletariatas“ (= proletarų klasė) vartodamas daugiskaitą „proletarai“, vertėjas neperteikia to momento, kad F. Engelso čia kalbama apie proletariatą kaip klasę.

Ypač apsunkina skaitytojams suprasti sakinio mintį netaisyklinga, lietuvių kalbos dėsniams prieštaraujanti žodžių tvarka, kai vertėjas kilmininko linksniu išreikštą pažyminį deda po pažymimojo žodžio. Pavyzdžiui, skaitytojams sunkiai įkandamas pažodžiui išverstas sakiny: „Tarp šitų abiejų prieštaravimo formų, prigimto nuo pat pradžios atsiradimo, juda ir plėtojas kapitalistiška produkcijos forma“ (p. 33) — „In diesen beiden Erscheinungsformen des ihr durch ihren Ursprung immanenten Widerspruchs bewegt sich die kapitalistische Produktionsweise“. Čia netiksliai išversti daiktavardžiai „der Ursprung“ — „pradžia“ (= kilmė) ir „die Erscheinung“ — „atsiradimas“ (= pasireiškimas), netaisyklingai sugrupuota ištisa virtinė daiktavardžio kilmininkų — *prieštaravimo... formų... pradžios... atsiradimo*, todėl sunku suprasti, kuris daiktavardis yra pažymimasis žodis, o kuris — pažyminys, pažyminiu einantis būdvardis „prigimto“ parašytas ne vietoje, ne prie pažymimojo žodžio „prieštaravimo“, todėl skaitytojams atrodo, kad jis priskirtinas daiktavardžiui „atsiradimo“. Sakinys būtų aiškus, jei vertime nebūtų paliktos tos pačios originalo gramatinės formos (daiktavardis, būdvardis, prielinksnis), o būtų pavartota kitokia, sakysim, padalyvio konstrukcija: „Kapitalistinis gamybos būdas veikia, pasireikšdamas šiomis dviem dėl jo kilmės jam būdingo prieštaravimo formomis“.

Reikia pažymėti, kad didesnė knygos dalis yra išversta tiksliai, neiškreipiant originalo prasmės. Neabejotina, kad A. Janulaičio išversta

F. Engelso knyga „Socializmo išsivystymas iš utopijos į mokslą“, nepaisant vertimo trūkumų, atliko teigiamą vaidmenį, supažindindama pažangiąją Lietuvos visuomenę su mokslinio socializmo idėjomis.

Antras šios knygos leidimas lietuvių kalba pasirodė jau po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos, 1918 m., Jungtinėse Amerikos Valstijose antrašte „Mokslinio socializmo išsiplėtojimas. Nuo svajonių iki mokslui“⁶. Knyga papildyta plačia šio veikalo angliško 1892 m. leidimo pratarme ir priedais — F. Engelso „Anti-Diuringo“ trimis skirsniais, pavadintais „Prievertos teorija“, ir dalimi autoriaus 2-ojo vokiško 1885 m. leidimo pratarmės, pavadinta „Dialektika šiandieniniame gamtos pažinime“. Pratarmę ir priedus vertė Kazys Vidikas. Rengdamas knygą spaudai, K. Vidikas šiek tiek pataisė A. Janulaičio atlikto 1-ojo leidimo vertimo kalbą, bet lietuviško teksto nepalygino su originalu, todėl vertimo klaidų ir netikslumų neištaisė.

Neskaitant nedidelių marksizmo-leninizmo klasikų veikalų ir jų ištraukų publikacijų periodikoje, iki 1918 m. lietuvių skaitytojai teturėjo jau aptartus du A. Janulaičio išverstus marksizmo pradininkų veikalų leidinius gimtąja kalba. Čia galima ir neminėti 1914 m. pasirodžiusio Amerikoje pernelyg laisvo J. Smelstoriaus atlikto „Komunistų partijos manifesto“ vertimo⁷, kuris buvo blogesnis už A. Janulaičio vertimą. Geresnis „Manifesto“ vertimas išėjo tik 1918 m. Voroneže⁸, kur Lietuvos reikalų komisariato Kultūros ir švietimo skyrius organizavo K. Markso, F. Engelso ir V. Lenino veikalų vertimų ir kitos komunistinės literatūros leidimą.

Reziumuodami galime padaryti tokias išvadas:

1. A. Janulaitis yra pirmasis marksizmo pradininkų veikalų vertėjas į lietuvių kalbą, išvertęs dvi programines, populiariausias ir reikalingiausias pažangiajai Lietuvos visuomenei K. Markso ir F. Engelso knygas.

2. Nepaisant nurodytų vertimo trūkumų ir netikslumų, pagrindinės originalo idėjos A. Janulaičio vertime, apskritai imant, išdėstytos teisingai, tapo prieinamos platiems lietuvių skaitytojų sluoksniams. Iš jo verstų marksizmo pradininkų veikalų Lietuvos darbo žmonės dar gerokai prieš Spalio revoliuciją mokėsi marksizmo abėcėlės, susidarė aiškia kovos dėl socializmo perspektyvą. Tai turėjo svarbią reikšmę revoliuciniam judėjimui, Lietuvos darbo žmonių socialinio išsivadavimo kovai.

Taigi, apžvelgiant A. Janulaičio, kaip istoriko, mokslinę veiklą, visiškai pagrįstai galima pažymėti ir reikšmingą jo atliktą marksizmo pradininkų veikalų vertimo darbą.

⁶ Engels Fr. Mokslinio socializmo išsiplėtojimas. Nuo svajonių iki mokslui. Vertė K. V. Koviėtis ir J. L. Filadelfija, 1918, 239 p.

⁷ Marks K. ir Engels F. Komunistų manifestas. Sulietuvino J. B. S. Filadelfija, 1914, 52 p.

⁸ Marksas K. ir Engelsas F. Komunistų partijos manifestas. Vertė V. P. Kautskio ir autorių prakalbas vertė J. Š-ys. Voronežas, 1918, XXIII, 25 p.

А. ЯНУЛАЙТИС — ПЕРЕВОДЧИК ПРОИЗВЕДЕНИЙ КЛАССИКОВ МАРКСИЗМА

Ю. ЛЯБЯДИС

Резюме

Аугустинас Янулайтис является первым переводчиком произведений классиков марксизма на литовский язык. Им переведены «Манифест Коммунистической партии» К. Маркса и Ф. Энгельса и «Развитие социализма от утопии к науке» Ф. Энгельса.

Первый программный документ научного коммунизма — «Манифест Коммунистической партии» был переведен с немецкого издания 1890 г. и вышел в свет в литовской типографии М. Янкуса в дер. Битенай в 1904 г., во время революционного подъема, накануне революции 1905—1907 гг. Это произведение указало трудящимся Литвы на ясную перспективу революционной борьбы.

Перевод книги «Развитие социализма от утопии к науке» был издан легально в Вильнюсе в 1912 г., в начале нового революционного подъема. Эта теоретическая работа Ф. Энгельса, популярно излагающая основы марксизма, вооружила передовую общественность Литвы идеями научного социализма. Второе издание текста «Развитие социализма от утопии к науке» в переводе А. Янулайтиса вышло в США в 1918 г.

Автором данной статьи делается попытка дать анализ перевода, осуществленного А. Янулайтисом, раскрыть соответствие литовского перевода немецкому оригиналу и доступность его литовскому читателю.

А. Янулайтис был одним из правых деятелей социал-демократической партии Литвы. Отсутствие идейной близости во взглядах переводчика и классиков марксизма мешало ему иногда глубоко вникать в текст оригинала и точно передавать мысль авторов; не всегда он учитывал, в каком значении тот или иной термин употребляется авторами. Отсюда некоторые неточности в переводе самого текста, разноречивость и неточность в переводе терминов. На качество перевода отразилась также и неразработанность литовской общественно-политической терминологии, которая в начале XX в. находилась в стадии формирования. В некоторых местах смысл оригинала в известной мере искажается допущенными пропусками слов или фраз. Отмечаются также отдельные случаи вольного и дословного перевода.

Немало упреков заслуживает перевод А. Янулайтиса из-за наличия стилистических и грамматических погрешностей. Довольно часто встречается неправильная расстановка слов в предложении, когда определение в родительном падеже ставится не перед определяемым словом, а после него.

Несмотря на ряд допущенных неточностей, на стилистические и грамматические погрешности, основные идеи К. Маркса и Ф. Энгельса в переводе А. Янулайтиса переданы правильно и стали доступны литовскому читателю. Появление на литовском языке двух программных, наиболее актуальных произведений классиков марксизма сыграло немаловажную роль в распространении марксистских идей в Литве.